

a gyakorlati élet felé vezető szálakat. Így azután alig van olyan terület a művészi alakításnak, amelyen ő ne dolgozott volna, részben döntő befolyással. **Kiállítások**, tipografizálások, reklámok, fényjátékok, szinpadtervek, mint *Hoffmann meséi* (1929), *Pillangókisasszony* (1931), a Piscator-féle *Berlini Kalmár* (1931) igazolják mindezt.

Meghatározó a szerepe Moholy Nagynak a fényképezés terén is, amelynek eredményeit összefoglalta s fogalmait egyes pontokban kiszélesítette. Elejétől kezdve hirdette, hogy a fény a tulajdonképpeni alakítóeszköz. A fényképezéssel s később a filmmel való foglalkozása ebből a szemszögből értendő. Moholy Nagy a fényképezésben lehetőséget látott a természetábrázolás határainak a kiszélesítésére s a fényképező apparátusban — minden tökéletlensége ellenére — eszközt a szem és a szem megfigyelőképességének a kiegészítésére. (Mozgásmegragadás, madártávlat, alulnézet, stb.) Emlékszem egy Belle-île-en-mer-i közös tartózkodásunkra 1925 folyamán, ahol Moholy a normális fényképész álláspont tudatos tagadásával felvételeket csinált aulról fölfelé, illetve felelülről lefelé. A meglepően rövidülő és összeomló vonalak, mint művészi érdekesség pár évvel később a legszélesebb népszerűsége tettek szert.

A *Mahlerei, Fotografie, Film* című könyvében (München, 1925) Moholy közzétette kezdeményezéseit és jelezte azokat az összefüggéseket, amelyek a fényérzékeny anyag egész területét átölelik; a fotótól a kameránélküli felvételig, amely a tárgyak alakját fényfokozatokra oldja, majd a fotótól a reflektorikus fényjátékig, a fotomontázsig és filmig. (A *nagyváros dinamikája* (1921) című kézirat; a *Marseille vieux port* (1929), *A fehér-fekete-szürke fényjáték* (1931), a *Nagyvárosi cigány* (1932), *Az új építés nemzetközi kongresszusa, Athen* (1933) című filmek.)

Moholy Nagy tevékenységét átöleli festészete. Fejlődésében semmi törés. A vonalat első jelentkezésétől máig tartja. Sőt fellép az a szükséglet, hogy mindinkább ezzel a közvetlen írással szolgálja művészi vízióit.

Ezek a képek tisztán optimista magatartásukkal előhírnökei ama nagytávlatú fejlődésnek, aminek az alapját annak a pár száz embernek a munkája jelenti, akik kultúránk egész körén élnek szétszórva.

A MAGYAR ŐSTERMELÉS GEOSZOCIOLÓGIÁJA

Írta: LÁZÁR VILMOS

Az utóbbi időben a földrajz egy ágaként új mozgalom keletkezett, mely az eddigi terméketlenséggel szemben, — összefűzve a földrajzi, politikai s bizonyos fokig a történelmi szempontokat, — tudományos tartalommal igyekszik megtölteni a politikai földrajz kereteit. Ez a mozgalom a *geopolitika*. A svéd *Rudolf Kjellén* által először rendszerbe foglalt földrajz-politikai irányelveket a világháború után főleg a német imperializmus gondolkodói fejlesztették tovább, illetve olyan irányba, mely az általuk képviselt politikai érdekeknek a leginkább megfelelt. *K. Haushoffer*, *O. Maul*, *E. Obst*, *L. Henniing* szerint a geopolitika a politikai folyamatok földhözköttöttségének a tana. Szerintük valamely ország kül- és belpolitikájának irányát imperative földrajzi adottságok határozzák meg. A geográfiai szemléletmód kihangsúlyozása a geopolitikusok szerint azért fontos, mert a történelmi, kulturális,

és főleg politikai történet a népek életében jórészt megváltoztathatatlanság természetes törvények uralma alatt áll. Ilyen törvényszerűségek kimutatása azonban fentieknek csak részben sikerült. Ellenben nagyon is sikerült fantasztikus elméleteket kovácsolni politikai célkitűzések indokolására azért, hogy a harcos imperialista gondolatot sikerült a geopolitika tudományos köntösébe öltöztetni. — A geopolitikai elméletben döntő gazdasági tényező háttérbe kerül s újból előtérbe jut a természeti környezet közvetlen behatásának tana az emberi társadalomra. Vizsgálódásuk iránya kétségtelenül dinamikusabb az eddigi statikus jellegű kutatásokkal szemben, de: uralkodik benne a politika és háttérbe szorul a földrajzot és főleg a társadalmat alakító gazdasági tényezők elemzése. Már pedig az igazi tudományos földrajznak feltétlenül a legszorosabban össze kell függnie a gazdaság vizsgálatával. A dialektikus materializmus módszerével vizsgált földrajz célja a kapcsolatok okozati összefüggésének feltárása, illetve a föld-felszín és táj-élet emberre gyakorolt dialektikus kölcsönhatásának érzékeltetése, valamint az ország földjéről, népéről, terményeiről, gazdasági életéről az ismert és összegyűjtött anyag földrajzi módszerekkel való geográfiai képpé tömörítése.

Ha Magyarországot, mint geográfiai objektumot meg akarjuk ismerni, úgy elsősorban a földet, mint az ember megtelepülésére alkalmas területet kell vizsgálnunk vagyis a lakosság gazdasági tevékenységének a terület fizikai arculatára való visszahatását, az ember tájalakító munkáját kell szemügyre vennünk. A következő lépés a már gazdálkodó embernek a kulturtájban való gazdasági termelését kísérő figyelemmel, mégpedig először a kezdetlegesebb fokán a növénytermelés nélküli állattenyésztést, majd a gazdasági növénytermelés földrajzi jelenségeit, végül a növénytermelés és állattenyésztés kapcsolatából keletkezett mezőgazdasági életet, melyhez a növényi formációk gazdaságilag jelentős másik csoportja, az erdők kihasználása kapcsolódik. Rá kell mutatni továbbá a bányászat földrajzi viszonyaira. Az ember termelő munkájának gyümölcseit további gazdasági tevékenysége folyamán szükségleteinek kielégítésére alkalmas formában alakítja át. A gazdasági életnek ez a része az ipar fogalma alá tartozik. Elemezni kell tehát a föld és a nép ipari képességeinek földrajzi tényezőit. Ide tartoznak a javak kicserélésének és a kereskedelemnek lehetőségei, melynek iránya, mértéke szintén a földrajzi tényezőktől függ. Az ember termelő, javakat átalakító és azokat kicserélő tevékenysége a gazdasági élet. A különböző gazdasági tevékenységek az embertől a térben és a tájban különböző elhelyezkedést, azaz települést kívánnak. Az ember településében viszont találkoznak a gazdasági élet összes tényezői, minek következtében a település értelmezése ismét földrajzi jelenség.

Ha Magyarország földjét a *geográfiai materializmus* módszereivel akarjuk vizsgálni, elsősorban a táj fizikai arculatát kell megvilágítanunk. A magyar medence Európa három különböző geológiai és földrajzi felépítésű területének központjában terül el. Éghajlata is ennek megfelelően a kontinentst uraló három különböző klímaterület (Földközi tengeri, Atlanti óceáni és kontinentális) összetalálkozása. A háború előtti Magyarország zárt egységét a Kárpátok mintegy 2000 km. szélességben biztosították; Nyugaton volt a határ leginkább nyílt. A belső hegytagozódás változatos és a függőleges tagoltság is kedvező volt. Az ország területének 51%-a a 200 m. szint alatt fekszik, tehát alföldi szintű. 200-500 m. szint 24%, 500-1000 20% és 1000-en felül 5% a területnek. Az 500 m-en aluli területnek tehát az itteni klíma alatt a

cereáliák termőterületének kiterjedése 75% és ebben az alacsony szintben élt a lakosság 92.3%-a. Az ország tulnyomó része a Duna vízvidékéhez tartozik. Az Alföld eredeti növényi formációja puszta vagy erdőség lehetett. A mezőgazdaság az utolsó fél évszázad modernizálása előtt a puszta alföld természeti viszonyaihoz alkalmazkodott. (Szilaj pásztorkodás, rétgazdaság, gabonatermelés.) Ez a puszta kép a XIX. században megváltozott és a változás nem a vegetáció, a talaj vagy a klíma, hanem az emberi gazdálkodás következménye. A magyar medence erdőségeinek összetétele elég változatos, mert a függőleges tagoltság a különböző magassági régiókban különböző fajok életfeltételeit teremti meg.

A magyar medence politikai felbomlása után az ország 4 nagyobb szerkezeti tagra oszlik. A régi magyar medence-rendszert kitöltő háború előtti terület elveszítette a medence peremét és az ország területe az Alföld egy részére, a Kisalföld déli felére, a Dunántúli dombos vidék középső részére és az északkeleti Felvidék délkeleti peremére zsugorodott.

Az Alföldön a középső részek maradtak meg, a legdúsabb termőterületek, mint a Duna-Tisza-köze és a Maros-Tisza-Duna közti lösztalajú vidék kiestek a határokból. Az Alföld szegélyét kísérő domborok, melyek klimatikusan is a mezőgazdaságra kiválóan alkalmas területek voltak, az északi perem kivételével leszakadtak. A fizikai egységen esett csorbák az alföldi táj tömör homogenitását idézték elő, főleg az éghajlat tekintetében.

A Kisalföld határait képező Duna folyam már fizikai választóvonalul is szolgálhat.

A Dunántul azelőtt is nélkülözte a valóságos fizikai határt és az új határ a Dráva-Duna zugát kapcsolta le.

A Felvidékből csupán az északnyugati rész egy töredéke maradt meg. Az államhatár itt a Felvidék kisebb medencéjét átszelve, a gazdasági életet nehezíti. A megmaradt hegyek az u. n. eruptívus vonulat hegyei a Börzsönyi hegység, a Visegrádi hegyek, Cserhát, Mátra, Bükk és az Eperjes-tokaji hegylánc déli harmada és a magyar Középhegység (Bakony, Vértes Duna-zughegység). Magas hegyek nincsenek. A hegyek középmagassága 500–1000 méter. Az ország fizikai vonása az előző változatos fölépítés és domborzattal szemben az egyformaság képét mutatja. Ez azután egyoldalu klímát, termelést és gazdasági életet hoz létre. A klíma homogén, mert hiányoznak a peremhegyek, melyek változatossá teszik az éghajlatot. A csapadékmennyiség csak néhány ponton éri el az évi 700 mm-t. Általában csak 5-600 mm. Az óceáni klíma és a hegyvidéki csapadékos öv kimaradása a száraz és rendszertelen csapadékú kontinentális éghajlat uralmát biztosítja. A hőmérséklet évi közepes ingadozása 25 fok. A levegő nedvességének legnagyobb ingadozását a Nagyalföldön találjuk (25%), ezek mind termelést gátló tényezők. Bár a Dunántul klímája biztonságosabbá teszi a mezőgazdasági termelést, mégis megállapíthatjuk, hogy az egész ország kedvezőtlen, egyhangú klímája rákényszerítette az országra az egyoldalú külterjes termelést. Ez a monotonitás nyilatkozik meg a vízrajzi viszonyokban is. Az ország területén egyetlen folyó sem ered. A Duna az országban mindössze 330 km területen folyik, s hosszabb részében határfolyó. Az a tény, hogy az ország folyói más államok területéről lépnek be, gazdaságilag súlyos helyzetet teremt, amennyiben az ármentesítést, öntözést és víztárolást csak nemzetközileg lehetne megoldani.

Az eddigiekben dióhéjban vázolt nyerstájnak, mint az ember la-

kóhelyének vizsgálata, e táj tényezőinek egymásra és egymáson át való hatásait és kapcsolatait igyekezett megmutatni, melyek a fekvés, domborzat, klíma szintéziséből alakultak. Ebből a nyerstájból alakul ki az ember munkája révén a gazdasági táj. A következő lépés a táj beépülésének vizsgálása.

A magyarságot itteni megtelepülésére főleg a síkság ösztökölte s ezért főleg ezt szállotta meg, míg a hegyvidékek és az Alföld pereme lakatlanok maradtak. A települő magyarság alig volt hatással a táj arculatára. Az Alföld képe alig változott, az itt talált erdőket nem irtották, mert bőven volt legelő az akkori lakosság által üzött legeltető gazdálkodáshoz. A lakosság életfeltételei tehát adva voltak; nem voltak kényszerítve a táj átalakítására, hanem inkább a primitív népekre jellemzően, ők alkalmazkodtak a tájhoz. *Szilajpásztorokdást üztek*, mert ennek feltételei: a gyér lakosság, a jó legelők kínálkoztak. Az ilyen irányú állattenyésztés tipikus területei a Hortobágy és a Kunság. A gabona-kivétel kilátástalansága, az utak hiánya is erősen közrejátszottak e tekintetben. Az erdőirtások a XIII. században kezdődtek és pedig a behívott német telepesek tájalakító *tevékenységek*' azáltal, hogy ezek, nagyobb technikai készséggel rendelkezve, rendszeres földmívelést honosítottak meg. Az első visszafejlődés az akkori gazdasági életet elpusztító tatárjárás, mely az Alföld viszonylagos kulturáját visszavetette. A török pusztítás az Alföld elnéptelenedésére vezetett. Az addigi apróbb telephelyek elpusztultak, óriási falvak alakultak ki (Subotica 137 ezer holdnyi határa 12 községből tevődött össze), és a mezőgazdasági termelés visszafejlődött. Az Alföld mocsarai kiterjeszkedtek s a már-már kialakuló hármastetű ismét helyt ad a primitív rétgazdálkodásnak. A lakosság száma megdöbbentően elolvadt: a XV. században 4 és fél millió lakosa volt az országnak, a XVIII.-ben két millió. A XVIII. század a települések kora s ez leginkább az Alföldre irányul, mert a pusztulásnak kevésbé kitett hegyvidék lakossága kevésbé csökkent. A magyar medencére vonatkozó legsorsdöntőbb változás a világháború után következett be, mikor az ország területe 325.411 km²-ről 92.916 km²-re zsugorodott. Az állam régi és mai területének aránya 3.5:1, míg a lakosságé 2.6:1. Ennek a körülménynek az oka a két terület viszonyaiban rejlő különbözőség. A megmaradt terület u. i. mezőgazdasági terület lévén, itt a szaporodás mindig erősebb volt, mint az ipari vidékeken. Az egész államterület összes termelőerőinek szintézise sűrítette az Alföld lakosságát, míg a mai terület népsűrűségében elvesznek az elveszett területek gazdasági erőinek hatásai. Az egyre tudatosabbá váló gazdasági tevékenység rákényszerítette a lakosságot, hogy a tájat átalakítsa és ezáltal a gazdasági élet rányomta bélyegét a táj fizikai arculatára. Természetes, hogy ugyanakkor a dialektikus kölcsönhatás eredményeképp a táj is befolyásolta az itt lakó embert.

Az ember gazdasági élete a legmélyrehatóbb változásokat a természetes növénytakaróban teremtette meg azáltal, hogy az eredeti növényformációk elől lecsapolással elvette a létfeltételeket. Az eredetileg szavannás Alföldből a XVIII. században lett steppe. Az Alföld elerőtlenedésének oka nem a klímában keresendő, hanem gazdasági kényszerből született: az állatállomány megszorodott, legelők váltak szükségessé. A lápi erdők, melyek nagyszámban voltak találhatóak, akadályozói voltak a legeltetésnek, kiirtották tehát ezeket és ebből nyirkos talaju rét lett. Később vízszabályozással elvették a lápi erdőségek regenerálódásának feltételeit és e helyeken szikes puszták keletkeztek. A magasabb területek erdőit az óvta meg, hogy ezekhez kevésbé fértek

hozzá. Az erdőtáj azonban nemcsak kiterjedésben változott, hanem **összetételében** is. A gyorsabban sarjadó tölgy- és gyertyán-erdők terjeszkedtek a bükkösök és főleg fenyvesek rovására. A barbár erdőpusztítás az Alföldet fátlan, kopár, sok helyütt szikes síksággá változtatta. A vízrajzi viszonyokat is mélyrehatóan megváltoztatta a termelő ember. Az Alföld talaja kiszikkadt és szikessé vált. A lecsapolások ismét az ember egész életét meghatározó gazdasági okokra vezethetők vissza: a természeti gazdálkodást áru termelés váltja fel. A lecsapolások és ármentesítések a XIX. század második felében indultak meg, mikor a szántóföldek jövedelmezőséget ígértek a gabonaexport jelentősebb megindulásával. A Dunaszabályozás keretében 1885-96 között 1.475.152 há. területet ármentesítettek, de ez egyuttal épp úgy, mint a Tisza szabályozása minek révén 112 átvágással 462 km.-es rövidítéssel és 406 km. gátépítésével 5 millió há-t nyertek) hajózási érdekeket is szolgált, amely ismét az exportgabona szállításának céljait szolgálta. A gazdasági élet földrajzi tényezői át meg átkapcsolódnak egymáson. Az ármentesítés szántóföldeket adott, de egyuttal földidézte a szikesedés veszélyét, melynek öntözéssel való javítása egy tervszerű termelésű és kevésbé anarchikus kor feladata marad.

A föld egyik darabja sem gazdasági táj, mégha oly' kedvezőek is fizikai tényezői, míg az ember a maga munkájával gazdaságivá nem változtatja. A tájnak bizonyos földrajzi energiával kell rendelkeznie, (mely igen különböző foku lehet), amihez, ha az ember munkája hozzájárul, a nyers táj gazdasági tájjá alakul. A gazdasági munka különböző kulturfoka és iránya szerint a gazdaság is különböző s a jellege folyton változik. Ezeknek a változásoknak tükörképe mutatkozik meg azután az állandó mozgásban lévő társadalmi életben. Az ember nem egyenlő mértékben használja ki a táj minden gazdasági energiáját. Egyiket előnyben részesíti a másik rovására, aszerint, hogy a szükségletek mily' irányban jelentkeznek, s hogy az illető területen uralkodó politikai struktúra kényszere milyen szempontokat szab meg. A tudatos gazdasági célokra való törekvés, a föld és az ember viszonya nagyon sok fokozaton megy át. Kezdetben laza, gyűjtögető a gazdálkodás, nomádpásztorokodás, vadászat, halászat. Majd az állattenyésztés istálló jellegűvé válik, előtérbe kerül a takarmánytermelés. A gabona a kapás- és az ipari-növények kulturájának mértékét a lakosság száma, szükséglete, a közlekedés fejlettsége és az exportlehetőségek szabják meg. II. József uralkodása megnyitotta a gabona előtt a határt, növekedik tehát a gabonával bevetett föld területe. A magyar mezőgazdaság leglényegesebb fejlődése a XIX. század közepétől kezdődik. A gazdálkodó ember a lecsapolás, a homoklekötés következtében urává válik a földnek (*nem jogi értelemben*). Megindul a relative okszerű mezőgazdálkodás. Magyarországon ma a mezőgazdaság elveszítette a sokoldalúság fizikai tényezőit, azáltal, hogy a magasabb részek és a peremvidékek, melyek csapadékosabbak és változatosabb klimájuk, — leszakadtak. A háború után a magyar medence szántóinak 43%-a maradt meg és ezáltal a szántók aránya az összterülethez képest megnövekedett. (Azelőtt 45,5, most 60,2%.) A mg-i növénytermeléssel összeforrt állattenyésztés alapjai, a rét és legelőterületek megkisebbedtek. Az őstermelő népesség aránya 63,7%-ról 50,5%-ra csökkent, tehát a 60,2%-ot kitevő szántóföldön 50,5% az őstermelő lakos. A klíma egyhangúsága következtében a növénytermelés egyhangú, a kenyérmagvak termő jellege erősen kidomborodik az ipari növények és kapások rovására. A régi viszonyok között a rozstermelés csak 1/3-át tette ki a búzának, ez ma

50%-ra növekedett. A mezőgazdaság másik ága az állattenyésztés, melyet eleinte szilajpásztorokodás formájában üztek. Az Árpádok alatt a lótenyésztés jelentős volt, főleg az Alföldön. A marhaállomány nagyrésze viszont a mezőgazdaságilag relative kulturáltabb Dunántulon volt található. A sertés makkoltatás a XI. században a Bakonyban már folyt. A török hódoltság az állatállományt teljesen elpusztította, s csupán a sertésenyésztést lendítette fel azért, hogy a kukoricatermesztés akkor honosodott meg itt és a sertésenyésztés súlypontja a Dunántulról a Nagyalföldre tolódt. A XVIII. században a kultúra viszonylagos fejlődése, a lakosság száma és a szükségletek növekedése arra kényszerítette a lakosságot, hogy a kezdetleges legeltető gazdálkodás helyett most már az istállózásos állattenyésztésre térjen át. Az állat szerepe most már nem csak az igavonás, hanem a trágyatermelés is. Az istállózás megindulása következtében az állattenyésztés és a mezőgazdálkodás szoros viszonyra lép egymással. Addig az ember egyetlen gazdasági munkája az őrzés volt, most már az állat táplálékáról is gondoskodni kell. Így nyomul előtérbe a takarmánytermelés. A szilajpásztorokodás még a nyerstájban folyik, az istállózó állattenyésztés már a kulturtáj egyik tényezője. A XIX. század második felében a legeltetett állatállomány és a legelőterület erősen csökken. (25.4%-ról 19%-ra). Ezalatt a takarmánytermesztés hatalmas növekedést mutat: a zabtermelés 70%-kal, a répa 114%-kal, a lóhere és lucerna 730%-kal nő. Azt mondhatjuk, hogy az ember növénytermelő gazdasági munkájának több, mint féle az állatállományon keresztül válik emberi táplálékká, amely folyamat már a nyerstáj állapotához viszonyítva, jelentős fejlődés. Az állattenyésztés geográfiai összefüggéseinek jelenségei a növénytermesztés és az állattenyésztés szoros kapcsolatain keresztül nyilatkoznak meg. Ezek egymást kiegészítik és függő viszonyban vannak egymással. Fejlődésükhöz feltétlen szükséges, hogy a termelés tényezői urrá legyenek a fizikai adottságok felett. A mai Magyarországon meggyengültek az állattenyésztés feltételei. Sem az Alföld, sem a Dunántul nem támaszkodott a helyi takarmánytermelésre, hanem a hegyvidékek csapadékban gazdagabb területeire. Az állatállomány nagyobb mértékben maradt meg, mint az őket eltartó terület. Míg a régi terület rétjeinek 74.8, a legelőknak pedig 69.4%-a kívül esnek a határokon, addig, a marhaállomány 65.1, a lóállománynak meg 44.8%-a megmaradt. A kukorica termőterületek 63%-a elszakadt, míg a sertésállomány 50 százaléka megmaradt. A takarmány fokozottabb termelése, elé sulyos gátakat állít a száraz klíma és az elmulasztott öntözőberendezések hiánya. A magyar erdőgazdaság Középeurópában a legkedvezőtlenebb helyzetű és teljesen jelentéktelen. Az erdőségek viszonya az összterülethez mindössze 11.8%. A túlévelűek úgyszólván teljesen eltűntek. Az ország ezer lakosára 255 hold erdőterület jut, (azelőtt 686.3).

Az ember gazdasági munkájával a mezőgazdaságot, illetve ennek javait természetesen termelve pótolni tudja, de az ásványjavakat pótolni nem lehetséges. Ezek kitermelése minden körülmények között rablógazdálkodás jellegű. A táj ezekre vonatkozóan kimerül, mert itt az egyetlen tényező: a geológiai mult. A különböző korú hegységek, amelyek a régi magyar területen érintkeztek, — különféle ásványi településeket tartalmaznak. Az u. n. harmadkori geológiai viszonyoknak va. Magyarországon a legnagyobb szerepük. Nevezetesen: a barnaszénnek és konyhasónak. A bányászatban a szénbányászat a legfiatalabb, mert a lakosság fűtőszükségletét a mult század elejéig a jelenkori bioszfera terményei (fa, nád, szalma) fedezték, nem volt tehát szükség a letűnt

geológiai korok vegetációjának raktározott energiakészletére. Ipar nem volt, és így a szénre mint energiára szintén nem volt szükség. Az első magyar szénbányát az osztrák határon, tehát iparos ország határán, 1765-ben nyitották meg Brennebergen. A háború előtti terület szénkészlete 1.7 milliárd tonnára volt tehető. Ha ezt feketeszénértékre átszámítjuk (7000 kalória) úgy ez 1.3 milliárd tonnát ad. Ha ezt összevetjük Európa 759.4 milliárd tonna szénkészletével, úgy kiderül teljes jelentéktelensége. (0.017%). A rohamos termelés a mult század végén és a XX. század elején indult meg a relative fejlődő ipari termelés szükségleteképpen. Az ország szénkészlete azonban ekkor is oly' csekély hogy ez 65 év alatt kimerült volna. A mezőgazdasági termeléshez viszonyítva az 1913. évi 198.3 millió K. értékű széntermelést, azt látjuk, hogy ez a takarmánybükköny ugyanazon évi értékénél is csekélyebb volt. Az ipar fejletlensége is részben a szénszegénységben gyökeredzik. Szénbányászat tekintetében is szegény volt az ország. A vasérctelepek készlete csekély: évi 144 millió tonnára tehető. (1.4%-a az európainak), minősége gyenge (38-40% vastartalom). A vasérctermelés 1913-ban 20.59 mill. q. volt 17 millió K. értékben, mely egyenlő a lóhere és lucernamag ugyanazon évi értékével. A készlet 55 év alatt kimerült volna. A vasérctermelés 35%-a nyersen ment ki az országból, mert azt a szénben gazdag országok magukhoz vonzották. Az aranytermelés 1913-ban összesen 9.58 mill. K értéket produkált, s nem tett ki annyit, mint az év ciroktermelése. A petróleumtermelés alig említésreméltó. A petróleumimport évi értéke 35 millió K-ra rugott, mely egyenlő az egész érctertermelés értékével. Sóban viszont valósággal kimeríthetetlen készletek voltak, de a termelés itt is jelentéktelen (évi 2.56 mill. q., 36 mill. K. értékben.) Az egész bányatermelés értéke 174.31 millió K., amely csekélyebb, mint az árpa és rozs szalmájának értéke. Magyarországon ma a bányászat geológiai feltételei alig vannak meg. Szénbányászatban, főleg barnaszéntelepek vannak. Az ország szükségletét az autarkiaára berendezett ipar rövid idő alatt kimerítheti. Az évi termelés 32 mill. q., de ebből csak 80.000 q a feketeszén. A szükséglet viszont az évről-évre nagyobb fahiány következtében állandóan növekszik. A vasérctermelés teljesen jelentéktelen (évi 500 ezer q). Sem nemesfém, sem sótelepek nincsenek az ország területén. Bauxitból, (mely az aluminium nyersanyaga) azonban hatalmas készletek vannak az országban. E nyersanyagtermelés tulnyomó részét a német imperializmus szivja föl.

A magyar földön termelhető és kitermelhető gazdasági javaknak s a fizikai és emberi tényezők viszonyának, tehát az őstermelés lehetőségeinek tárgyalása után legközelebbi alkalommal az ipart tesszük a geoszociológiai vizsgálat tárgyává.

PETŐFI NEM ALKUSZIK. „Az 1848-as félmunka keservesen megbosszulta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzetben. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrésben csináltak s amiből azóta is vissza-vissza csipegettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dolgokat, történelmi nagyokat csak egyetlen egyszer s egyetlenegy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csákkal, a Mátékkal, a cifraruhás nagypapokkal, ma nem itt tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebónás népköltő ~~szülő~~ embernél tisztábban látott, jobban látott.” (Ady Endre: Jóslások Magyarországról. Athenaeum. Budapest, 1936, 253. o.)